

MUAMMOLI TA'LIM SHAROITIDA TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI

Xaitov Bekzod Shuxratovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti
tayanch doktoranti,

bkhaitov8855@gmail.com, +998939758855

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14776844>

Annotatsiya. Ushbu maqolada muammoli ta'lim orqali bo'lgusi pedagoglarni tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim, tamoyil, kommunikativ, tanqidiy, tahliliy, rivojlantirish.

Muammoli ta'lim tamoyillari asosida talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari o'z ichiga uchta–boshqaruv, *psixologik-pedagogik va ilmiy-metodik bloklarni* oldi: *boshqaruv bloki* me'yoriyhuquqiy, moliyaviy, moddiy-texnik, kadrlar shart-sharoitlarini yaratish, ishlab chiqarish va ta'lim berish jarayonlari yaxlitligini ta'minlash orqali uzluksiz ta'limning jadallashtiruvini ta'minlaydi; *psixologik-pedagogik blok* o'qitish va tarbiyalashga shaxsga yo'naltirilgan va shaxsiy-faoliyatli yondashuvlarni, ta'lim jarayonining insonparvarlashuvi, individuallashtirilishi, differensiallashtirilishi, ijtimoiylashuvi, madaniylashuvning pedagogik tamoyillarini amalga oshirilishini, ta'lim jarayoni ishtirokchilari orasidagi qulay shaxslararo ob'yektli-sub'yektli munosabatlarning va ijobiy barqaror psixologik muhitning yaratilishini ta'minlaydi; *ilmiy-metodik blok* ta'lim jarayonini o'quv dasturlari, ularning metodik ta'minlanishi, o'qitishning didaktik vositalari, metodikalari va texnologiyalari, o'quv-bilish va o'quv-ishlab chiqarish faoliyatining natijalarini nazorat qilish tizimi bilan ta'minlanadi.

Tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarning yaxlit komponentli (*ijtimoiy-iqtisodiy, axborotli, moddiy-texnik, professiologik*) tarkibi o'zaro aloqador va o'zaro bog'langan bo'ladi, ta'lim jarayonining ishtirokchilari orasidagi maqbul holdagi shaxslararo ob'yektli-sub'yektli munosabatlar sharoitlarida yetakchi pedagogik tamoyillar asosida o'qitishga va tarbiyalashga *shaxsiy-yo'naltirilgan* hamda *shaxsiyfaoliyatli* yondashuvlarni ta'minlaydi.

Oliy ta'lim muassasasining ta'lim tizimi quyidagi tamoyillarni hisobga olishi va maqsadli ravishda foydalanishi zarurdir: *individual o'qitish tamoyili; ongli istiqbol tamoyili; ta'lim tizimining ochiqligi tamoyili; ta'lim tizimining moslashuvchanligi tamoyili; ta'lim tizimining dinamikligi tamoyili*. Ularning sinergiyasi talabalar shaxsining *kognitiv, me'yoriy-etikaviy, axborot-kommunikativ, jamoaviy-faoliyatli, refleksiv-baholashli* sohalarining rivojlantirilishiga qaratiladi.

Oliy ta'lim muassasasi talabalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish maqsadida "Tanqidiy fikrlash" maxsus kurs dasturi, "Oliy ta'lim tizimida kasbiy bilimlar uzviylikini ta'minlashning metodik asoslari" nomli o'quv-metodik hamda "Ta'lim tizimida xalqaro tajribalar" nomli o'quv-uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqildi.

"Pedagogika" yo'nalishida "Maxsus pedagogika" o'quv fani misolida o'quv jarayonining pedagogik shart-sharoitlarini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish orqali bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish orqali tanqidiy fikrlashini rivojlantirishning metodik ta'minoti takomillashtirildi.

Umuman olganda talabalarining tanqidiy fikrlashini rivojlantirish ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdan soʻngina amalga oshirish mumkin deb hisoblaymiz.

Tizimli, kompetentli, shaxsga yoʻnaltirilgan, aksiologik va faoliyatli yondashuvlar hamda Individual taʼlim tamoyillari asosida talabalarining tanqidiy fikrlashini rivojlantirish modelni ishlab chiqilgan boʻlib, uni taʼlim doirasidagi tizim sifatida koʻrib chiqish mumkin.

Talabalarining tanqidiy fikrlashini rivojlanish bosqichlari quyidagilardan iborat: motivatsiyali (talabalarni kasbiy muammolarga kirishi); faol faoliyatli (kasbiy bilimlarni mustahkamlash, koʻnikmalarni shakllantirish); refleksiv (kasbiy bilimlarga qadriyatli munosabat va tanqidiy fikrlashni baholash boʻyicha koʻnikmalarni shakllantirish).

Modelning integrativligi uning barcha komponentlarining oʻzaro bogʻliqligi va oʻzaro taʼsirida, kasbiy kompetensiyani shakllantirishning maqsadlari, mazmuni, tashkiliy shakllari va usullarini birlashtirishda namoyon boʻladi. Tanlangan yondashuvlar va tamoyillarga muvofiq, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish modeli asosida biz *maqsadli, mazmunli, jarayonli va baholovchi komponentlarni* oʻz ichiga olgan modelni tushunamiz (1-rasm).

Taʼlimda individual yondashuvdan toʻliq foydalanishda oʻquv maʼlumotlarini oʻzlashtirish yoʻllari yoki koʻnikmalarni shakllantirish usullari bir-biridan farq qilmaydi, qoida tariqasida, bu holda, ular biror individual yoʻnalishga ega, ular barcha talabalar uchun bir xil boʻlib qoladi.

Pedagogika oliy taʼlim muassasasida “Pedagogika” bakalavriat taʼlim yoʻnalishi talabalarini tanqidiy fikrlashini rivojlantirish kasbga yoʻnaltirilgan boʻlishi kerak. Bunday taʼlim maqsad asosida taʼlim natijasiga erishish uchun tashkil etiladi. Buning uchun pedagogik mashgʻulotlar maxsus tashkil etilishi kerak.

Pedagogika oliy taʼlim muassasalarida “Pedagogika” boʻlajak oʻqituvchilariga taʼlim berish asosan tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan zaruriy kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdir. Ushbu maqsadga erishishga pedagogika oliy taʼlim muassasalari talabalarida kelajakdagi pedagogik faoliyatida yuzaga keladigan kasbiy muammolarni hal qilish qobiliyatini hamda tanqidiy tafakkurini rivojlantirish yordam beradi.

Pedagogika fanini oʻqitishda kasbiy muammolarni hal qilish qobiliyati va tashabbuskorligi qisman shakllanadi. Pedagogika fani, avvalo, talabalarga umumkasbiy va ixtisoslik fanlarni oʻrganish uchun zarur boʻlgan bilimlarni singdiradi, ularning asosiy maqsadi tanqidiy fikrlashini rivojlantirishdir.

Dars jarayonida talabaning tanqidiy (tahliliy) fikrining shakllantirishning uch bosqich taʼminlaydi:

1. Yoʻllanma (daʼvat)- bu darsning shunday bosqichiki, bunda talabalar mavzu boʻyicha belgilar haqida oʻylashga mavzuga doir savollarni berishga va oʻrganish uchun vazifalar qoʻyishga yoʻnaltiradi;

2. Ahamiyatni anglash - bu darsning shunday bosqichiki, bunda talabalar bilimlarni izlaydilar va oʻrganadilar shu bilan birga oʻz faoliyati natijasida ahamiyatini anglaydilar;

3. Fikrlash (mulohaza qilish)- darsning shunday bosqichiki, bunda talabalar oʻzlari toʻqnashgan fikrlarga va anglab yetgan maʼnolarga qaytadilar, shu bilan savollar beradilar. Talqin etadilar, munozara qiladilar.

Mantiqiy fikrlashning ikki turini ajratish mumkin: induksiya va deduksiya. Deduksiya — rasmiy shakllantirish qoidalaridan foydalangan holda, argumentning asosiy tuzilishidan

xulosa chiqarishdir . Masalan: X — shaxs (preza), u holda hamma odamlarning yuzi (preza) bor, shuning uchun X ham yuzga ega (mantiqiy xulosa).

Tanqidiy fikrlash jarayonida axborotni tahlil qilish va izohlash, g'oyalarni tahlil qilish, o'rganilayotgan hikoyalarni o'z taxminiy rejalari bilan qayta tuzib chiqishga qaratilgan savollardan foydalaniladi. Tahlil qilinayotgan bu masalalar Senders ifodalari va Blum tizimli savollaridan olindi. Bu savollar turli sathdagi qiyinchilikda fikrlashning turli ko'rinishlarini ta'minalashda vosita bo'lib xizmat qiladi. Eslab qolishga xizmat qiladigan savollar yoki formal sathdagi savollar eng quyi sathdagi savollarga taalluqlidir. Baholash yoki hukm chiqarish beriladigan savollar fikrlashni ta'minlaydigan ikkinchi sathdagi savollar sifatida qaraladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oson ish emas. Bu muayyan yosh davrida tugallangan va esdan chiqarilgan vazifa ham emas. Shu bilan birga tanqidiy fikrlashga olib boradigan tugallangan yo'l ham yo'q. Lekin tanqidiy fikrlovchilarning shakllanishiga yordam beruvchi muayyan o'quv sharoitlari to'plami mavjud. Uning uchun: *talabalarga fikr yuritish uchun imkoniyat berish; turli-tuman g'oya va fikrlarni qabul qilish; talabalarning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlash; talabalarni kulgiga qolmaslikka ishonitirish kerak; har bir talabaning tanqidiy fikr yuritishga qodir ekanligiga o'zlarida ishonch hissini uyg'otish; tanqidiy fikrlashning yuzaga kelishini qadrlash lozim.* Shu munosabat bilan talabalar: *o'ziga ishonchni orttirish va o'z fikri hamda g'oyalarning qadrini tushunish; o'quv jarayonida faol ishtirok etish; turlicha fikrlarni e'tibor bilan tinglash; o'z hukmlarini shakllantirishga hamda undan qaytishga tayyor turishi lozim.*

Individual ta'lim tamoyillarini tashkil etish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, talabaning o'zi tomonidan va guruh, o'qituvchi bilan o'zaro munosabatlarda amalga oshiriladi va bu jarayonning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ta'lim muassasasining ta'lim maydonini tashkil etishga bog'liq. Shuning uchun ta'lim jarayonida individual, guruhli va jamoaviy ish shakllarini uyg'unlashtirish kerak.

Talabalarning tanqidiy fikrlashini individual ta'lim tamoyillarini tashkil etish asosida rivojlantirishda quyidagi pedagogik texnologiyalardan foydalanildi: differensial ta'lim texnologiyasi, loyihalash texnologiyasi, muammoli ta'lim texnologiyasi, evristik texnologiya.

References:

1. Стоунер Т. Информационная революция: наука, экономика, технологии. - М., 1993. -С.335.
2. Толковый словарь узбекского языка. Том 1-Т.Национальная энциклопедия Узбекистана, 2006-19 с.
3. Мои слители _ Греция. Лошадь мифа к логике. - Москва: Эксмо -пресс, Харьков: Фолио, 1998. - С.774.
4. Shukhratovich, Khaitov Bekhzod. "Innovative Methods of Developing Communicative Competence of the Head of Educational Institution." American Journal of Social and Humanitarian Research 3.5 (2022): 196-202.
5. Haitov, Bekzod. "Methods of Improving Communicative Competence of the Head of Educational Institution." Scienceweb academic papers collection (2022).
6. Khaitov, Bekzod Shukhratovich. "FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE WORLDVIEW OF SCHOOL DIRECTORS IN UZBEKISTAN. IN SCALE FINNISH SYSTEMS

EDUCATION."Educational Research in Universal Sciences 2.3 (2023): 287-292.

7. Khaitov, Bekzod Shukhratovich. "OF INFORMATION CONSUMPTION CULTURE IN STUDENTS." Science and innovation Special Issue 7 (2023): 571-573.

8. Khaitov, Bekzod Shukhratovich. "METHODS FOR IMPROVING THE INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE OF THE HEAD OF A GENERAL EDUCATION INSTITUTION DURING THE EDUCATIONAL PROCESS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 10.12 (2022): 928-931.

9. Khaitov, B. (2022). METHODS FOR IMPROVING THE INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE OF THE HEAD OF A GENERAL EDUCATION INSTITUTION DURING THE EDUCATIONAL PROCESS. Scienceweb academic papers collection.

10. Khaitov, B.S. O'QITISHNING DOLZARB MASALALARI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY

